

Загарій В.П. Ефективність інструментів грошово-кредитної політики в процесі забезпечення економічної безпеки України / В.П. Загарій // Економічні науки: збірник наукових праць. – Черкаси: Черкаський державний технологічний університет, 2011. – Вип. 28. – С. 179-184

Ефективність інструментів грошово-кредитної політики в процесі забезпечення економічної безпеки України

Загарій Вадим Петрович,
*аспірант Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини*

ПИБ: Загарій Вадим Петрович

Название статьи: Эффективность инструментов денежно-кредитной политики в процессе обеспечения экономической безопасности Украины

Количество библиографических ссылок: 6 (шесть)

Аннотация: В статье проведен анализ эффективности денежно-кредитных рычагов (инструментов) монетарной политики Украины за 2006-2010 годы. Детально рассмотрено применение каждого денежно-кредитного инструмента в то или иное время, а также его влияние на экономические процессы в стране. Определенно основные факторы, которые влияют на эффективность денежно-кредитных рычагов в процессе обеспечения экономической безопасности Украины.

Ключевые слова: денежно-кредитная политика, рычаги (инструменты) денежно-кредитной политики, учетная ставка, ставка рефинансирования, норматив обязательного резервирования, денежная масса.

Name: Zagarii Vadim Petrovich

Name of the article: Efficiency of the monetary policy instruments in the process of providing economic security of Ukraine

Amount of bibliographic references: 6 (six)

Annotation: Efficiency of the money-and-credit levers (instruments) of Ukraine's monetary policy for 2006-2010 years is analyzed in the article. The application of every money-and-credit instrument in one or another time and its influence on economic processes in a country is also described in details. The main basic factors which influence the efficiency of money-and-credit levers in the process of providing economic security of Ukraine are determined.

Keywords: monetary policy, levers (instruments) of monetary policy, registration rate, rate of refunding, norm of the obligatory backuping, amount of money.

Постановка проблеми. Питання впливу грошово-кредитних важелів на реальні економічні процеси, в сфері забезпечення економічної безпеки зокрема, є одним з найскладніших та найсуперечливіших в сучасній економічній теорії та практиці. Грошово-кредитна політика є головним інструментом державного регулювання економічних процесів. Її важелі здатні впливати на елементи фінансового ринку країни та його сегменти з метою досягнення загальноекономічних цілей: структурної перебудови економіки, стабілізації цін, укріплення грошової одиниці. Саме тому аналіз грошово-кредитних важелів дозволить оцінити їх ефективність в процесі досягнення державних економічних цілей та механізму забезпечення економічної безпеки національної економіки зокрема.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням проблеми ефективності грошово-кредитних важелів економічної безпеки національної економіки України займалися провідні науковці, серед яких: Адамик Б.П., Бандурка О.М., Гриньова В.М., Грищенко А., Зимовець В., Кунцьо О.І., Пілявський А. та інші. Проте переважно дослідження ефективності грошово-кредитних важелів стосувалися докризового стану національної економіки, тоді як період 2007-2010 років практично не розглядався.

Постановка завдання. Дослідити та проаналізувати ефективність грошово-кредитних інструментів монетарної політики в процесі забезпечення економічної безпеки України за 2006-2010 роки; визначити основні чинники, які впливають на ефективність грошово-кредитних важелів в процесі реалізації грошово-кредитної політики.

Виклад основного матеріалу.

Держава в рамках грошово-кредитної політики намагається впливати на економічні процеси, застосовуючи при цьому різні важелі та елементи грошово-кредитного регулювання, такі як: грошову емісію та закономірності грошового обігу; обсяг грошової маси та грошові агрегати; мобілізацію коштів банківською системою і розміщення грошової маси в економіці; встановлення процентних ставок банків та облікової ставки, а також ставки рефінансування; здійснення операцій з цінними паперами; резервування коштів банками та інші [3, с. 427].

Процес регулювання економічних процесів в Україні поділяється на два етапи. На першому етапі, у відповідності з визначеними урядом повноваженнями, Національний банк України запроваджує заходи щодо зміни зазначених вище елементів та важелів грошово-кредитної політики. На другому етапі відбувається передача впливу цих змін на: ділову

активність суб'єктів, ціноутворення, інвестування капіталів, зайнятість, попит споживачів та інше [2, с.87; 3, с. 433].

Така етапність реалізації заходів, на нашу думку, послаблює макрорегуляторні можливості грошово-кредитної політики, адже порушення в якій-небудь ланці цього передаточного механізму може призвести до зниження ефективності політики, або, взагалі, до відсутності будь-яких результатів. Крім того ефективність грошово-кредитних важелів визначається й можливістю (або неможливістю) одночасного застосування таких заходів, наприклад: зміна обсягів грошової маси та ставки відсотку (застосування одного заходу обмежує дію іншого – збільшення грошової маси, зазвичай, супроводжується зниженням відсоткової ставки).

Відповідно до Закону України “Про Національний банк України” Рада НБУ до 15 вересня щорічно розробляє Основні засади грошово-кредитної політики і вносить для інформування до Верховної Ради України. Законом визначено, що Основні засади – це комплекс змінних індикаторів фінансової сфери, які надають НБУ можливість за допомогою важелів грошово-кредитної політики здійснювати регулювання грошового обігу з метою забезпечення економічного зростання [1].

Основні засади грошово-кредитної політики основані на макроекономічних показниках державної програми економічного розвитку та загальних параметрах соціального та економічного розвитку України у відповідний період та включають затверджені Кабінетом Міністрів України прогностичні показники рівня інфляції, обсягу ВВП, платіжного та торговельного балансів, розміру дефіциту державного бюджету та джерел його покриття [4, с. 13].

Протягом 2006-2008 рр. прослідковувалась доволі точна та чітка прогнозованість макроорієнтирів грошово-кредитної політики НБУ. Лише з настанням світової фінансової кризи розбіжність між прогнозними та фактичними показниками стала суттєво проявлятися. Тому саме в цей період важелі, які використовувались Національним банком для регулювання грошово-кредитної сфери, були не досить ефективними.

Для більш точного аналізу ефективності тих чи інших важелів в процесі реалізації економічної безпеки в країні слід проаналізувати показники грошової маси та рівня монетизації економіки України впродовж 2006-2010 рр. (табл. 1).

Таблиця 1

Рівень насиченості економіки України грошима та показники грошової маси

	2006	2007	2008	2009	2010
1	2	3	4	5	6
ВВП, млн. грн.	544153	720731	948056	913345	1094607
Гроші поза банками (M ₀)	74984	111119	154759	157029	182990

Темпи зростання M_0 до попереднього року, %	124,5	148,2	139,3	101,5	116,5
Грошова маса M_1	123276	181665	225127	233748	289894
Темпи зростання M_1 до попереднього року, %	125,1	147,4	123,9	103,8	124,0
Грошова маса M_2	259413	391273	512527	484772	596841

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6
Темпи зростання M_2 до попереднього року, %	134,4	150,8	131,0	94,6	123,1
Грошова маса M_3	261063	396156	515727	487298	597872
Темпи зростання M_3 до попереднього року, %	134,5	151,7	130,2	94,5	122,7
Емісія готівки у відсотках до попереднього року	125,5	149,1	136,8	101,8	117,3
Співвідношення обсягу готівки в обігу та ВВП	13,8	15,4	16,3	17,2	16,7
Рівень монетизації, %					
M_2 / ВВП	47,7	54,3	54,1	53,1	54,5
M_3 / ВВП	48,0	55,0	54,4	53,3	54,6

Важливе значення для урегульованості та стабільності економічних процесів має структура грошової маси. Той факт, що рівень монетизації економіки залишається на відносно стабільному рівні за рахунок оптимізації структури маси грошей в обігу через поступове витіснення готівкових коштів, які обслуговують товарно-грошовий оборот, має позитивний вплив на формування фінансового потенціалу національної економіки. Можна сказати, що такі заходи виявились ефективними, адже вдалося втримати співвідношення готівкової маси до обсягу ВВП на докризовому рівні – 15-17%. Дуже важливим фактором при цьому є те, що уряд в післякризовий 2009 рік не став запроваджувати емісійні заходи, щоб наповнити економіку грошовою масою, адже це могло б призвести до поширення інфляційних процесів в країні. З таблиці видно, що в 2009 році обсяг емітованої готівки, порівняно з 2008 роком, практично не збільшився. Отже, невикористання даного важелю грошово-кредитної політики в той час виявилось вірним рішенням.

Слід також відмітити позитивну тенденцію загального рівня монетизації ВВП. Навіть в післякризовий період показники монетизації економіки не зменшились, що доводить ефективність тогочасної протекціоністської політики уряду по відношенню до строкових, спеціальних рахунків та рахунків за спеціальними вкладками, які мали забезпечувати необхідний обіг коштів національної економіки. Така політика базувалась, передусім, на побудові стимулюючого механізму, за допомогою якого створювались необхідні умови для того, щоб кошти на таких рахунках не виводились, а обслуговували українську економіку.

Ефективність грошово-кредитних важелів в процесі реалізації монетарної політики та забезпеченні економічної безпеки зокрема зумовлена, в першу чергу, рівнем розвитку національної банківської системи.

Основною ознакою банківської системи до 2008 року були надзвичайно високі темпи розширення кредитування національної економіки. Процентні ставки за кредитами знизились з 27,0% в 2000 до 8% в 2007 році. Це суттєво збільшило попит населення на кредитні ресурси. Проте процес занадто швидкого приросту внутрішнього кредиту має негативні наслідки для країн, що розвиваються, адже перевищення темпів зростання кредитної маси над темпами зростання ВВП свідчить про зниження рівня капіталовіддачі фінансових коштів, в тому числі й кредитних ресурсів, які направлені в економіку [6, с. 17]. Політика Національного банку щодо заохочення комерційних банків до стрімкого зростання обсягів кредитування (передусім за рахунок швидкого зниження облікової ставки) у поєднанні з низькою платіжною культурою економічних суб'єктів та недосконалою системою кредитного захисту спричинили появу значних проблем в даній сфері:

- послабилась спроможність органів банківського нагляду оцінювати ризики;
- через підвищення рівня ризикованості діяльності фінансових установ дестабілізувалася робота фінансової та грошово-кредитної системи;
- посилювався кредитний тиск на банківські установи.

Така ситуація дестабілізувала також й грошову одиницю та цінову пропорцію в державі, що призвело до загальної макроекономічної нестабільності (дисбалансу попиту та пропозиції на ринках товарів, послуг та ресурсів; зростання темпів інфляції). Вищезазначені наслідки в майбутньому можуть призвести й до погіршення сальдо торгівельного та платіжного балансів країни [5, с. 56].

Під час та після фінансової кризи переважна більшість розвинених країн суттєво знизили облікові ставки (до 2-5%) та встановили верхню межу процентних ставок фінансових установ (3-7%). Такі заходи були спрямовані, насамперед, на розширення доступу до фінансових ресурсів економічних суб'єктів, які потребували фінансових вливань. Ці дії прискорили темпи "одужання" національних економік від фінансових потрясінь: попередили різкий спад виробництва в країнах; надали можливість суб'єктам господарювання покрити кредити, взяті за більш високих кредитних ставок; забезпечили економіку необхідним грошовим оборотом.

Національний банк України під час фінансової кризи підвищив облікову ставку до 12%. Відповідно фінансові установи надавали фінансові ресурси економічним суб'єктам за незрівнянно високими

процентними ставками на той час – 17-23%. Така ситуація не сприяла підтримці суб'єктів господарювання та посилила спад національного виробництва. Таким чином, можна резюмувати, що використання такого важелю грошово-кредитної політики як зміна облікової ставки НБУ виявилось неефективним через несвоєчасність його застосування: при занадто швидкому зростанні внутрішнього кредиту не було встановлено нижньої межі процентної ставки для підтримання капіталовіддачі фінансових коштів; при необхідному пониженні облікової ставки задля підтримання фінансового забезпечення національного виробництва та забезпечення грошового обороту Національним банком ставку, навпаки, було підвищено.

Важелями грошово-кредитної політики, за допомогою яких НБУ проводить регулювання грошової маси та грошової бази, а також їх співвідношення у вигляді грошового мультиплікатора, окрім облікової ставки НБУ, є: норматив обов'язкового резервування, процентна ставка рефінансування, купівля-продаж цінних паперів на первинному ринку. Динаміка показників даних важелів позначається на діловій активності економічних суб'єктів, ціноутворенні, інвестуванні капіталів, зайнятості, попиті споживачів та інше, тобто на загальних факторах сукупного суспільного продукту. Динаміка показників, представлена в табл. 2, дасть нам змогу оцінити ефективність таких важелів при реалізації грошово-кредитної політики.

Таблиця 2

Динаміка показників важелів грошово-кредитної політики НБУ у 2006-2010 рр.

Показники \ Роки	2006	2007	2008	2009	2010
Норматив обов'язкового резервування коштів банків у НБУ, %	0,5-5	0,5-4	0-5	0-7	0-7
Процентна ставка рефінансування банків НБУ (середньозважена за всіма інструментами), %	11,5	10,1	15,3	16,7	11,6
Облікова ставка НБУ на кінець періоду, %	8,5	8,0	12,0	10,25	7,75
Первинний ринок цінних паперів: сума залучених до бюджету коштів від розміщення облігацій внутрішніх державних позик (ОВДП), млн. грн.	1320	4532	9771	18841	40424

В умовах трансформації економіки НБУ освоює методи регулювання ринку, які притаманні ринковій економіці. Одним із найважливіших таких методів є політика обов'язкових резервних вимог. Обов'язкові резерви – один з основних інструментів здійснення грошово-кредитної політики

НБУ і механізм регулювання загальної ліквідності банківської системи, який використовується для контролю грошових агрегатів шляхом збільшення або зменшення грошового мультиплікатора. Нормативи обов'язкового резервування коштів встановлюються з метою обмеження дії мультиплікатора та підтримання грошової маси в обігу на певному рівні. Розмір обов'язкових резервів встановлюється єдиним для всіх банків у процентному відношенні до загальної суми залучених коштів в іноземній та національній валютах.

В Україні Національним банком проводиться політика мінімальних резервних вимог. Як видно з табл. 2, в останні п'ять років норматив обов'язкового резервування коштів банків у НБУ встановлювався на найнижчому рівні. Національний банк дотримується експансійної політики, зменшуючи щорічно норму обов'язкового резервування. Таким чином, в кожного комерційного банку суттєво збільшується ресурсний потенціал, що, в свою чергу, призводить до збільшення банківських депозитів та загальної маси грошей в обігу. Така політика, на нашу думку, повністю виправдала себе, оскільки дозволила великій кількості банків в кризовий час бути забезпеченими фінансовими ресурсами та уникнути банкрутства. Тобто використання такого важелю грошово-кредитної політики як зменшення норм обов'язкового резервування коштів виявилось ефективним.

Одним з найпоширеніших важелів грошово-кредитної політики, який використовується центральними банками провідних країн світу є рефінансування комерційних банків. Це процес забезпечення центральним банком комерційних банків додатковими резервами на кредитній основі. Як відомо, в Україні кредитором останньої інстанції є Національний банк України. В процесі реалізації грошово-кредитної політики він може кредитувати банки через: купівлю-продаж державних цінних паперів (операції репо), кредитні тендери та рефінансування інвестиційних операцій (вкладення коштів в облігації, векселі та акції суб'єктів підприємницької діяльності, а також органів місцевої влади).

Найбільша активність щодо процесу стимулювання ліквідності комерційних банків Національним банком України спостерігалась у 2008 році. Обсяг рефінансування становив 169,5 млрд. грн. Таким чином, НБУ намагався підвищити ліквідність комерційних банків та створити умови для попередження краху банківської системи в умовах світової фінансової кризи. Перевага надавалася кредитам овернайт, які є високomobilним видом рефінансування, тому банки можуть корегувати свою ліквідність щоденно. В 2008 році частка кредитів овернайт становила 54,16% від загального обсягу рефінансування банків. Слід відмітити й зростання в цьому ж році процентної ставки по даному виду кредитів до 16% (в 2007 році – 11,1%). Встановлюючи таку процентну ставку, Національний банк орієнтує комерційні банки щодо загальної вартості грошей на

міжбанківському ринку виходячи зі стану банківської ліквідності. Проте занадто високі процентні ставки в довгостроковій перспективі можуть призвести до того, що ефект від рефінансування буде щоразу зменшуватись – комерційні банки витратять більше коштів на погашення кредитів, тим самим зменшуючи свій фінансовий потенціал. Тому вже в 2010 році Національний банк понизив процентні ставки за всіма інструментами до докризового рівня (найвищі ж процентні ставки рефінансування спостерігались в 2009 році). Таке зниження рівня середньозваженої ставки за всіма інструментами та облікової ставки в 2010 році дозволило відновити ліквідність банківської системи, але значно скоротило обсяги іноземного інвестування, адже, як відомо, високий рівень облікової ставки стимулює притік іноземних інвестицій, і навпаки. Таким чином, можна стверджувати, що швидке зменшення облікової та середньозваженої ставки за всіма інструментами свідчить про те, що НБУ взяв курс на скорочення темпів інфляції. До того ж така політика сприяла зменшенню обсягу заборгованості комерційних банків перед центральним.

Отже, в останні п'ять років НБУ здійснював активну та ефективну політику підтримання ліквідності комерційних банків через їх рефінансування. В розпал світової фінансової кризи Національний банк запровадив механізм підтримки ліквідності на основі фінансових програм оздоровлення строком до одного року. І вже в 2010 році центральному банку вдалося повернути процентні ставки рефінансування на докризовий рівень та повністю уникнути ризику краху національної банківської системи.

Висновки. Аналізуючи важелі грошово-кредитної політики в процесі забезпечення економічної безпеки національної економіки України, можна дійти висновку, що ефективність даних інструментів залежить не тільки від зазначених вище чинників, таких як: гнучкості інструментів регулювання; швидкості їх дії; зворотності дії; відповідності отриманих результатів наміченим цілям, – але й від вчасності їх застосування. Такий фактор є дуже актуальним для економіки України, адже механізм забезпечення економічної безпеки в державі досі перебуває ще у стані формування, і при виникненні різких значних фінансових коливань в світовій економіці, саме вчасність застосування того чи іншого важелю грошово-кредитної політики може допомогти стабілізувати ситуацію в грошово-кредитній сфері.

Список використаної літератури

1. Закон України «Про Національний банк України» // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, N 29, ст.238.

2. Бандурка О.М., Петрова К.Я., Удодова В.І. Державне регулювання економіки: Підручник. – Х.: Вид-во Університету внутрішніх справ, 2000 – 160с.
3. Гриньова В.М., Новікова М.М. Державне регулювання економіки: Підручник. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2007 – 736с.
4. Грищенко А., Кричевська Т. Монетарна стратегія: шлях до ефективної грошово-кредитної політики // Вісник НБУ. – 2005. – №11. – С.9-18.
5. Зимовець В., Шелудько Н. Макроекономічні аспекти активізації банківського кредитування в Україні // Вісник НБУ. – 2006. – №11. – С.54-58.
6. Пілявський А. Ефективність діяльності української банківської системи (2005-2009рр.). Методологія аналізу фронтів / Анатолій Пілявський, Ольга Вовчак, Юрій Маців // Вісник НБУ. – 2010. – №4. – С.16-22.